

УДК 332.012.23

*В.Я. АМБРОСОВ, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН, завідувач кафедри
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

Ринок і стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств

Постановка проблеми. Реформування аграрного сектору економіки, відносин власності, перехід до ринку сприяли якісним змінам у галузі. Було усунуто ієрархічну командно-адміністративну систему управління, з приватизацією та роздержавленням змінилися виробничі відносини, підвищилися незалежність і самостійність підприємств усіх форм господарювання. Останніми роками одержано позитивні результати щодо нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, особливо зерна й олійних культур. Швидкими темпами формуються експортні ресурси. Україна починає займати провідні позиції з експорту зерна, рослинної олії, насіння олійних культур. Підвищилася рентабельність виробництва.

Разом із тим аграрним сектором у цілому не досягнуто рівня 1990 року ні за будь-який рік пострадянського періоду. Дохідність підприємств не уможливорює вести господарство на принципах розширеного відтворення з певним використанням інноваційних досягнень. Інтенсивний розвиток глобалізації, активна діяльність транснаціональних компаній вимагають посилення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку, тому основним стратегічним напрямом подальшого розвитку, як показав досвід розвинутих країн, стає інноваційно-інвестиційний шлях. Однак більшість українських підприємств не використовують інновації, не мають ні вітчизняних, ні зарубіжних інвесторів, не формують власні фонди

розвитку. Однією з головних причин такого становища є те, що сільськогосподарські підприємства, які функціонують у ринковому середовищі, поставлені в умови ієрархічної системи, що заважає використовувати переваги ринкового механізму у стимулюванні виробництва. Усунення цих обмежень сприятиме вищим темпам приросту продукції, підвищенню її ефективності та конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам стратегічного розвитку аграрного сектору України присвячені роботи В.М. Гейця [6], М.Я. Дем'яненка [9], Ю.О. Лупенка [11], М.Й. Маліка [12], В.Я. Месель-Веселяка [13], П.Т. Саблука та ін. [18]. Більшість дослідників розглядають розвиток аграрного сектору, як галузі економіки, тісно пов'язуючи його з економікою країни на перспективу. При цьому значна увага приділяється розвитку окремих галузей і видів продукції. Підкреслюється, й це важливо, необхідність фінансового забезпечення стратегічного розвитку, підвищення ролі кооперації та агропромислової інтеграції, посилення матеріально-технічної бази сільського господарства. Останніми роками розвиток аграрного сектору розглядається в умовах світових інтеграційних процесів. Заслуговує на увагу врахування соціальних факторів у тісному зв'язку з економічними передумовами розвитку галузі. Однак більшість досліджень і публікацій недостатньо висвітлюють особливості функціонування сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств у ринкових умовах як

© В.Я. Амбросов, 2013

організаційно-економічного чинника інтенсифікації, цілеспрямованість зміцнення інноваційно-інвестиційної основи сільськогосподарських підприємств як головного напрямку подолання тих деформацій, які мають місце в аграрному секторі. Ми виходимо з того принципового положення, що провідною ланкою успішного розвитку галузі як складової національної економіки є й будуть у подальшому сільськогосподарські підприємства всіх форм власності, включаючи фермерські господарства.

Мета статті – розкрити доцільність підвищення в умовах ринку незалежності, самостійності сільськогосподарських підприємств для посилення їхньої підприємницької діяльності; проаналізувати чинники виникнення монополізації, які негативно впливають на ефективність роботи агроформувань; довести, що основним напрямом стратегічного розвитку підприємств є інноваційно-інвестиційний, який адаптований до природно-економічних умов регіонів.

Виклад основних результатів дослідження. Процес суспільного відтворення завжди здійснюється в конкретних формах господарювання. Це дає можливість цілеспрямовано й ефективно використовувати залучені матеріальні та трудові ресурси і, найголовніше, впорядкувати систему взаємовідносин між виробниками та споживачами. При цьому для всіх форм товарного виробництва в аграрному секторі незалежно від суспільно-політичного устрою країни завжди були й залишаються головними завданнями:

вибір стратегії розвитку і, передусім, виробництва продукції з урахуванням довгострокової кон'юнктури, формування галузевої та виробничої структури підприємств, їх матеріально-технічного й енергетичного потенціалів, визначення напрямів інвестування та комплексу соціально-економічних заходів;

встановити, як за постійно обмежених матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, а нині вже й природних, при якому їх поєднанні можливо одержати максимум продукції та доходу, досягти високої окупності й конкурентоспроможності;

визначити, для якого споживача здійснюватиметься пріоритетне виробництво продукції з урахуванням зростання доходів населення, а також всезростаючий попит зовнішнього ринку.

Як показує практика розвинутих країн, досвід радянського і пострадянського періодів господарювання, для розв'язання цих завдань використовуються різні підходи. Економічна теорія розглядає два найбільш прийнятних порядки, що впливають на вибір діяльності підприємств – спонтанний (ринковий) та ієрархічний (командно-адміністративний). Використовуються також категорії трансакційних витрат, які пов'язані з супутніми витратами. Дані витрати однаковою мірою впливають як на ринковий, так і ієрархічний порядок.

У сучасних умовах важливим фактором є право власності. Головна особливість цього фактора полягає в тому, що всі позитивні результати господарювання пов'язані з власником, який має повний «набір» прав на власність. Як відомо, він включає 11 елементів [8]. Права власності як санкціоновані суспільством поведінські відносини між людьми формуються законами, указами, розпорядженнями, звичаями тощо. Вони дають змогу контролювати не тільки використання ресурсів, але й розподіляти при цьому витрати і вигоди. Власність формує правила попиту та пропозиції. Ущемлення прав власності визначає, що господарська система функціонує як ієрархічна, залежна, з порушенням інституціональної основи легітимності й легальності права.

Спонтанний або ринковий підхід ґрунтується на цінових сигналах. Ринок продовольства та ресурсів з урахуванням коливання цін і відповідно альтернативних витрат дає можливість товаровиробнику орієнтуватися при виборі напрямів інвестування виробництва продукції, розвитку галузей, участі у поділі праці, вдосконаленні технологій, використанні інновацій. Згідно з цим підприємства формують таку організацію виробництва, яка найповніше відповідає інтересам виробника й споживача, тобто особистим і суспільним інтересам. В умовах ринку виробник намагається посилити свої позиції в реалізації продукції, яка користується попи-

том, знизити витрати, підвищити продуктивність праці, збільшити прибуток. При цьому вміння оперативно використовувати інновації дає можливість скоротити індивідуальні витрати, одержати надприбуток навіть на короткому відрізку часу. За відомих недоліків ринкових відносин діють реальні стимули для підвищення ефективності виробництва. Керуючись цим наукою були рекомендовані, а в наступному організовано нові господарські формування, які зорієнтовані на підприємницьку діяльність і ринок [14, 15, 21]. Суб'єктами підприємництва стали дві основні форми господарювання – колективна й приватна. Незалежно від форм господарювання загальним для них є самостійність і незалежність від будь-яких вищих органів управління, право вибору напрямів діяльності, джерел фінансування та ресурсів, каналів реалізації продукції, цін на неї, розпорядження прибутком [14].

Однак перебудова організаційно-галузевої структури підприємств, їхній чіткий орієнтир, особливо останніми роками, на виробництво затребуваної ринком продукції, не стабілізували їх економічного і передусім фінансового стану. Перманентна недофінансованість підприємств не забезпечила формування тут сучасної матеріально-енергетичної бази, не сприяла освоєнню інновацій, росту реальних доходів сільського населення, підвищенню їхнього життєвого рівня. Ключові вітчизняні інноваційні складові інтенсифікації галузей у підприємствах усіх форм господарювання виявилися на недостатньому рівні, а залучення іноземних вимагає суттєвих фінансових ресурсів.

Інноваційні досягнення у рослинництві, як відомо, пов'язані з селекцією і насінництвом. У цій галузі зайняті інститути й дослідні господарства, близько 70 заводів і 230 насінневих ліній [24]. Незважаючи на це проблему забезпеченості якісним насінням не розв'язано. Близько 70 % посівів кукурудзи забезпечується зарубіжним насінням. Як зазначалося в Постанові загальних зборів Національної академії аграрних наук України від 4 квітня 2013 року, спостерігається стійка тенденція до скорочення в країні площ (до 21-25%) у посівах кукурудзи, сояшнику, озимого ріпаку і цукрових буря-

ків, які зайняті вітчизняними гібридами [15]. Найбільш цінні сорти насіння пов'язані із зарубіжною селекцією. Нині в Україні активно працюють практично всі світові лідери насінневого ринку [22].

Племінне тваринництво України має достатній потенціал. У молочному скотарстві працюють 195 племінних заводів і 284 племінних репродукторів, відповідно у свинарстві – 90 і 168, м'ясному скотарстві – 70 та 89, птахівництві – 2 і 99, вівчарстві – 24 та 55. По всіх галузях тваринництва понад 1360 господарств мають статус суб'єктів племінної справи [10]. Проте племінні підприємства, племінні заводи і репродуктори племінну продукцію використовують переважно для розвитку своїх підприємств і мало реалізують на ринку. Тому товаровиробник, особливо при переході тваринництва на промислову основу, повинен орієнтуватися на імпорتنу племінну продукцію, яка має суттєві переваги перед українською. У птахівництві регулярно за кордоном закуповують племінний молодняк. У свинарстві використовують імпорتنу генетику, для осіменіння корів – імпортний генетичний матеріал. У молочному скотарстві перевага віддається голштинській породі, а в м'ясному – абердін-ангус і герефорд, у свинарстві – породи ландрас, йоркшир, дюрорк, п'єтрел [10].

Інновації, пов'язані із зарубіжною селекцією та генетикою, позитивно впливатимуть на рівень і якість виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки вони суттєво перевищують вітчизняні. Однак для їхнього придбання необхідні кошти, яких товаровиробник не має. Для використання іноземних інновацій, які прямо впливають на інтенсифікацію рослинництва й тваринництва, слід посилити державну підтримку також за рахунок коштів, що надходять від експорту сільськогосподарської продукції. Незадовільне фінансове становище більшості аграрних підприємств упродовж тривалого часу є наслідком некерованої та ніким не регульованої лібералізації економічних відносин, пов'язаних насамперед із ціноутворенням і цінами, фінансуванням та кредитуванням, яка поглибилася деструктивним впливом монополізації ринку. Ринок, як відомо, за своєю природою у процесі конкуренції

прагне до монополій, які концентрують у своїх руках економічну владу з метою одержання прибутку і надприбутку. При цьому технологічний процес стимулює формування великомасштабного виробництва, веде до збільшення розмірів підприємств, формування об'єднань, корпорацій, холдингів, кластерів тощо. Великі й сильні виробничі структури та інтегровані формування підпорядковують собі менш економічно сильних, поглинають їх, ущемляють їхні інтереси. Централізація виробництва і капіталу монополізує ринок, обмежує канали та умови реалізації продукції, встановлює монопольні ціни, забезпечує для себе одержання надприбутків. Монополії призводять до розвитку протекціонізму, корумпованості, використання влади чиновниками для особистого збагачення. Активну підприємницьку діяльність ведуть агрохолдинги, великі корпорації, інші інтегровані об'єднання. Маючи у своєму розпорядженні фінансові ресурси, транспорт, бази зберігання й переробки продукції, ці формування мають дедалі більшу питому вагу на внутрішньому і зовнішньому ринках. Дані структури активізують ринок землі, розширюючи придбання корпоративних прав на оренду землі, підвищуючи плату за її використання.

На нинішній час 100 великих агрохолдингів України зосередили у своїх руках близько 6,5 млн га землі, вони виробляють понад 35% сільськогосподарської продукції. В перспективі до них може перейти ще 4-6 млн га. Збільшення земельних банків агрохолдингів відбувається за рахунок викупу прав оренди у сільськогосподарських підприємств або шляхом купівлі цих підприємств як цілісних майнових комплексів [5]. При цьому чітко простежується підвищення ролі надвеликих агрохолдингів у пріоритетному збільшенні земельного банку. У 2011 році компанія «Кернел Групп» придбала агрохолдинги «УкрРос» і «Енселко», в 2012 році – «Інтер-Агро», що дало можливість збільшити обробіток землі до 422 тис. га. Компанія UkrLandFarming розширила земельний банк до 500 тис. га [5]. З холдингами ряд авторів пов'язують перспективу подальшого розвитку аграрного сектору України [18].

Водночас у складі інтегрованих формувань сільськогосподарські підприємства повністю або частково втрачають свою самостійність, оскільки стають їхніми структурними підрозділами – відділеннями, філіями, дочірніми підприємствами, цехами і т.п. Вони автоматично попадають у межі ієрархічного управління, коли інтегратор чи фірма спускає завдання на обсяги виробництва й реалізації певного виду продукції, її асортимент, строки постачання, ціни, встановлює тарифи. Сільськогосподарські підприємства не беруть участі в розподілі прибутку за підсумковими результатами, при формуванні фондів, резервів. Обмежується право власності на основні фонди та землю, інтегратори усуваються від рішення соціальних питань на селі. Найголовніше – не ведеться цілеспрямована робота з підготовки як спеціалістів, так і робітників масових професій, підвищення їхньої кваліфікації, що забезпечує поліпшення демографічної ситуації на селі.

Для капіталу характерною є міграція й перелив у ті галузі та сфери діяльності, де забезпечуються швидка і висока окупність, зростання рентабельності. Очевидно, що скорочення або розширення бізнесу, збільшення земельного банку, поглинання чи об'єднання інтегрованих структур повинно погоджуватися з інтересами сільськогосподарських підприємств, які при цьому не мають залишатися статистами. Також не виключено, що при переливі капіталу в галузі, які не пов'язані з агропромисловим комплексом, сільськогосподарський товаровиробник у перспективі ризикує залишитися сам на сам із проблемами подальшого розвитку села. Тому аграрна політика й державна підтримка повинні бути спрямовані на успішне функціонування передусім сільськогосподарських підприємств, включаючи фермерів. Розвиток агрохолдингів необхідно поєднувати зі створенням однакових економічних умов для всіх членів інтегрованих структур. Тобто як інтегратори, так і сільськогосподарські підприємства повинні знаходитися в адекватних умовах ринкових відносин.

Раціональна організаційна структура, корпоративна єдність інтегрованих формувань

можуть бути досягнуті за сумісної участі всіх його членів у стратегічному плануванні, управлінні якістю, витратами, доходами на основі комерційного розрахунку. Поки що, як показує практика, як на внутрішньому ринку продовольства, так і зовнішньому ринку сільськогосподарської продукції вітчизняний товаровиробник практично усунений від прямих контактів та зв'язків зі споживачами. Це призводить до розвитку монополії, коли обмежена чисельність покупців-трейдерів, посередників диктує власні умови при закупівлі сільськогосподарської продукції у підприємств. При цьому вплив монополіста прямо залежить від особливостей сільськогосподарської продукції, примушує товаровиробника погоджуватися з умовами монополіста, які, як правило, не відповідають інтересам підприємств. Монополіст впливає як на обсяг закупок продукції, так і ціни, тоді як сільгоспвиробник обмежений попитом споживачів.

Відсутність прямих зв'язків із покупцями знижує стимулювання виробника сільськогосподарської продукції, який, виступаючи як підприємець, не зберіг повного права на власну продукцію, що реалізується, а, отже, реальне одержання доходу і прибутку. Разом із тим ефективність усіх складових відтворення, включаючи розподіл та споживання в умовах підприємництва, забезпечується тоді, коли досягається однакова окупність витрат і капіталу в кожній ланці ланцюжка від виробника до споживача. Неповна компенсація витрат або недостатня окупність авансового капіталу спричиняє не тільки втрати товаровиробника, але й негативні екстернарії супутніх складових процесу відтворення.

Нині основна кількість продукції, особливо тієї, що користується підвищеним попитом на ринку, реалізується через посередницькі структури або інтеграторами, які мають свої бази зберігання, потужності з переробки, власний транспорт. У 2012 році із загального обсягу реалізованої продукції рослинництва і тваринництва переробним підприємствам було продано 13,1%, населенню в рахунок оплати праці – 0,3, за земельні й майнові паї – 2,0, на ринку через власну торговельну мережу – 1,5, за іншими

напрямами – 80,1%. У деяких областях питома вага цих каналів становила 85-88%. За каналом «за іншими напрямами» було реалізовано 86,3% зерна, у т.ч. пшениці – 81,9%; насіння соняшнику – 91,3, картоплі – 85,8, м'яса в живій масі – 69,6, яєць – 82,2%. Питома вага цієї продукції, яка реалізується за «іншими» каналами, постійно зростає через те, що вона має високу еластичність доходів для оптових покупців-трейдерів. Ціни за іншими каналами перевищували середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції за всіма напрямами у 2012 році лише на 1,7%, у т.ч. зернових – 1,7, пшениці – 2,5, ячменю – 3,2, кукурудзи – 1,0 та олійних культур – насіння соняшнику і сої – 0,3 та ріпаку – 0,1%. Водночас експортні ціни на зерно перевищували внутрішні на 27,6%, світові на 50,0%. Закупівля сільськогосподарської продукції посередниками ведеться в несприятливій для товаровиробників періоди, коли курс цін найменший, а вимушений продаж веде до суттєвого зниження доходів і прибутку сільськогосподарських підприємств.

Як показує аналіз, у нинішній час на всіх етапах просування зерна до споживача всі його учасники забезпечують достатню окупність ресурсів та рентабельність, яка дає змогу вести їм стійке відтворення. Рентабельність зерна у великих агрохолдингах перевищує 50%, при зберіганні та переробці його – близько 20%. При цьому безпосередній товаровиробник у середніх і малих підприємствах має рентабельність зерна 15-20% [23]. У 2012 році його рентабельність у підприємствах становила 14,8%. Ті з них, які первісно виробляють зерно, придбаючи для цього насіння, добрива, паливе, орендуючи техніку й землю, використовуючи дешеву робочу силу, мають звужене відтворення. Таке становище не може бути перманентним і постійно не вигідним для товаровиробника, рано чи пізно воно завершиться зливом перспективних програм по зерну в Україні. При цьому принципово важливим є те, що аграрний комплекс все більше підпорядковується вимогам бізнесу, який орієнтує виробництво сільськогосподарської продукції на експорт. Вже нині у балансі зерна експорт сягає 50%. Практично не бе-

руться до уваги потреби внутрішнього ринку, який на тривалі роки залишається ємним, прямо пов'язаний із ростом добробуту населення, зайнятого в національній економіці. Внутрішній ринок є незбалансованим за незамінною, необхідною продукцією – м'ясомолочною, плодоовочевою. Для багатьох вона недоступна за цінами.

У 2012 році на аграрний ринок у загальному обсязі експорту за валютною виручкою припадало 18% із чіткою перспективою посилення його ролі як постачальника іноземної валюти [7]. Разом із тим успіхи на зовнішньому ринку при реалізації сільськогосподарської продукції ніяк не позначилися на поліпшенні економічного й особливо фінансового стану підприємств аграрного сектору. Таке становище вимагає коригування або стратегічного напрямку розвитку підприємств, або економічних відносин при реалізації сільськогосподарської продукції на експорт. Справа у тому, що для виробництва сільськогосподарської продукції, орієнтованої на експорт і одержання валютної виручки, вже нині відводиться понад 50% посівних площ, така ж частка матеріальних і трудових ресурсів.

Як показує аналіз, у 2012 році питома вага продукції рослинництва у структурі товарної продукції підприємств України становила 76%. При рентабельності підприємств 19,7% рентабельність продукції рослинництва була 21,9%, а тієї, яка переважно орієнтована на зовнішній ринок, дорівнювала: зернових і зернобобових – 14,8%, соняшнику – 45,1, ріпаку – 20,6%, що суттєво менше рівня 2011 року [25].

Подальше нарощування виробництва культур, орієнтованих на експорт, передбачається забезпечити за рахунок підвищення їхньої урожайності та розширення посівних площ під кукурудзою.

За даними Міністерства сільського господарства США у 1960 році посівні площі під зерновими становили 638,5 млн га, валовий збір зерна досяг 823,5 млн т. У 2012 році з 690,5 млн га було зібрано 2,8 млрд т зерна [4]. При збільшенні посівних площ на 8% за рахунок зростання урожайності виробництво зерна збільшилося у 3 рази. Розрахунки, які проведені з урахуванням базової вро-

жайності зернових культур у Франції та США й адаптовані до умов України, показали, що збереження посівних площ на фактичному рівні при рості врожайності дасть можливість валовий збір зерна в країні довести до 108,8 млн т, з яких 86,8 млн т можна реалізувати на експорт. Однак для одержання такого обсягу виробництва зерна необхідно вкласти по всьому комплексу робіт 70 млрд дол. США. Світ щорічно вкладає в сільське господарство 140-145 млрд дол. США [4]. Як показує аналіз, за останні 12 років (2001-2012 рр.) щорічні інвестиції в сільському господарстві України становили близько 1 млрд дол. США. Отже, для освоєння масштабних інвестицій (якщо вони будуть у наявності) потрібно 10 років. Тобто, рух до ста мільйонів тонн повинен бути зваженим, послідовним, системним і комплексним. На наступні роки необхідно створити матеріально-технічну базу й відповідну інфраструктуру для стабільного одержання та зберігання 50-60 млн т зерна. Одночасно чітко визначитися і стабілізувати пропозиції з продажу зерна на внутрішньому й зовнішньому ринках із максимальним урахуванням інтересів сільськогосподарських підприємств усіх форм господарювання, доцільності інтенсивного розвитку тваринництва.

Ріст урожайності та валових зборів зернових і олійних культур останніми роками супроводжується випереджальним виносом поживних речовин, що вимагає 2-3-кратного збільшення внесення мінеральних добрив. Нині, як показали розрахунки, питома вага добрив за вартістю у матеріальних витратах підприємств по галузі рослинництва становить 25,1%, у т.ч. по зернових – 27,3, пшениці – 31,3, кукурудзі – 23,7, соняшнику – 21,8, сої – 20,5, ріпаку – 35,2%. Подальша інтенсифікація вирощування зернових і олійних культур на основі хіміко-техногенної спрямованості у зв'язку з високим рівнем цін на промислові ресурси, залученими інвестиціями для її забезпечення може не дати гарантованого приросту доходів, передусім товаровиробнику.

На сучасному етапі найбільш перспективним способом підвищення врожайності та зниження собівартості продукції є технологія точного землеробства. Вона уможливорює

об'єктивніше враховувати всі фактори, які впливають на ріст урожайності стосовно кожного поля. За рахунок оптимізації витрати ресурсів, передусім хімічних (добрива, агрохімікати, пестициди і т.д.), досягається підвищення врожайності й зниження собівартості продукції. Для цього необхідні великі інвестиції, яких не мають більшість підприємств. Для їх освоєння потрібні тривалі час і підтримка держави.

Для будь-якої країни пріоритетним є здоров'я нації, що відображається у тривалості життя людей, підвищенні його комфортності та якості. В свою чергу це прямо залежить від повноцінного харчування – забезпеченості незамінними амінокислотами, вітамінами, мінеральними солями й ін. При цьому важливого значення набуває чистота продуктів – захист їх від забруднення радіонуклідами, нітратами, пестицидами, аерозолями, важкими металами. У зв'язку з цим поряд із досягненнями сталого росту врожайності культур, підвищенням їх економічної ефективності необхідно більше уваги приділяти освоєнню в підприємствах ресурсо-, енергозберігаючих технологій, природних ресурсів, збереженню екології.

Хіміко-техногенна спрямованість інтенсифікації не тільки ресурсна і витратна, але викликає певні сумніви щодо забезпеченості повноцінного харчування населення, достатньої окупності авансованого капіталу. Здійснення її великими компаніями й холдингами супроводжується переходом до єдиних монокультур у всіх зонах і мікрозонах, сівозмін зі скороченою ротацією (шаблонною схемою), різкого зменшення видів рослин, особливо трав, посиленого використання азотних добрив. Практично рослинництво розвивається за єдиним шаблоном у всіх природно-економічних зонах, що рано чи пізно може призвести до збоїв у валових зборах продукції. У зв'язку з цим доцільно підвищити адаптивність інтенсифікації до природно-економічних зон та мікрозон, що надійніше забезпечить життєздатність і соціальну захищеність сільськогосподарських підприємств. При цьому можливо цілеспря-

мовано й послідовно організувати виробництво органічної продукції, яка користується підвищеним попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках, може мати вищі ціни реалізації, вона менш енерговитратна, достатньо конкурентоспроможна.

Висновки. Стратегічна спрямованість подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств вимагає підвищення їх незалежності та самостійності, як основи посилення підприємницької діяльності. Для усунення монополізації й ієрархічної залежності підприємства всіх форм господарювання, що функціонують одноосібно або у складі інтегрованих структур, повинні самостійно враховувати споживчий попит на сільськогосподарську продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, відповідно формувати свою виробничу програму. Рациональне використання ресурсів, максимальне одержання доходів та висока конкурентоспроможність можуть бути досягнуті в умовах інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств й їхніх галузей. На нинішньому етапі це прямо залежить від темпів використання селекційно-генетичних інновацій, підтримки державою придбання сучасних сортів і порід за рахунок коштів, які одержують, зокрема, й від експорту сільськогосподарської продукції.

У вертикально інтегрованих об'єднаннях повинні діяти єдині корпоративні принципи організаційного устрою та економічних взаємовідносин на основі комерційного розрахунку.

Хіміко-техногенна спрямованість інтенсифікації має поєднуватися з адаптацією її до природно-економічних умов регіонів, тіснішого взаємозв'язку економіки й екології, збереження навколишнього середовища.

Подальший успішний розвиток аграрного сектору України неможливо забезпечити без ефективно функціонуючих сільськогосподарських підприємств. Це визначає доцільність і важливість проведення досліджень щодо їх ефективного соціально-економічного розвитку в умовах ринку.

Список використаних джерел

1. Agricultural statistics 1998. – United States: Government printing office, Washington. 1998.
2. Ambrosov V.Y. Agricultural Policy in Ukraine: Present and Future / V.Y. Ambrosov, V.M. Onegina // Workshop Materials. Presented by Participants of the U. S. Department of Agriculture. Faculty Exchange Program (FEP) 1995-2000. – Moscow: October 29-31, 2001. Compiled and Printed in Washington, DC. April 2002. – P. 85-95.
3. Ambrosov Volodymyr.Y. Privatization, restructurization and competitiveness of agricultural enterprises / Volodymyr Y. Ambrosov // Collection of papers. November 22-24, 1998. – Institute for Agricultural Development in Central and Eastern Europe, 1998. – P. 1-11.
4. Владимиров Д. Едальные дали / Д. Владимиров // Бизнес. – 2013. – № 11. – С. 71-73.
5. Владимиров Д.О. Борона страны / Д. Владимиров, Е. Шаповал // Бизнес. – 2013. – № 16-17. – С. 53-60.
6. Гесць В.М. Стратегічні напрями розвитку економіки України / В.М. Гесць // Стратегія розвитку економіки на період до 2020 року. Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 16-17 жовт. 2012 року / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 34-38.
7. Горбач Д. Початкова школа / Д. Горбач // Бизнес. – 2013. – № 11. – С. 20-24.
8. Demsetz H. Toward a theory of property rights «Amerikan Economic Review», 1967, V 57, № 2.
9. Дем'яненко М.Я. Фінансове забезпечення стратегічного розвитку сільського господарства України / М.Я. Дем'яненко // Стратегія розвитку економіки на період до 2020 року. Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 16-17 жовт. 2012 року / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 176-180.
10. Денисенко В. Племенсит. / В. Денисенко, А. Силивончик, Г. Татаренко // Бизнес. – 2013. – № 7. – С. 69-77.
11. Лупенко Ю.О. Перспективна модель розвитку сільського господарства до 2010 року (доповідь) / Ю.О. Лупенко // Стратегія розвитку економіки на період до 2020 року. Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 16-17 жовт. 2012 року / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 30-33.
12. Малік М.Й. Стратегічні напрями розвитку кооперації в сільському господарстві / М.Й. Малік // Стратегія розвитку економіки на період до 2020 року. Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 16-17 жовт. 2012 року / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 184-188.
13. Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні параметри розвитку сільськогосподарського виробництва України до 2010 року / В.Я. Месель-Веселяк // Стратегія розвитку економіки на період до 2020 року. Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 16-17 жовт. 2012 року / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 141-149.
14. Підприємницька діяльність та агробізнес: підруч. / За ред. М.М. Ільчука, Т.Д. Іщенко – К.: Вища освіта, 2006. – 544 с.
15. Постанова загальних зборів Національної академії аграрних наук України від 4 квіт. 2013 р. Сайт на якому розміщена Постанова загальних зборів НААН <http://www.uaan.gov.ua/content/postanova-prezidiyi-nacionalnoyi-akademiyi-agrarnih-nauk-ukrayini-vid-26-lyutogo-2013-roku>
16. Розвиток форм господарювання на селі / В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Я. Амбросов та ін.; за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: Урожай, 1993. – 376 с.
17. Саблук П.Т. Вступне слово / П.Т. Саблук // Стратегія розвитку економіки на період до 2020 року. Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 16-17 жовт. 2012 року / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 16-18.
18. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, 16-17 жовт. 2012 р. / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – 762 с.
19. FAO Statistical Yearbook Country Profiles. 2005-2006. – Vol. 2.
20. FAO Statistical Yearbook. 2012. – FAO Rome, 2012. – 366 p.
21. Формування і функціонування ринку агропромислової продукції (практ. посіб.); за ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
22. Шаповал Е. Амбарские замашки / Е. Шаповал, Г. Татаренко // Бизнес. – 2013. – № 10. – С. 66-68.
23. Шаповал Е. Пастораллю / Е. Шаповал // Бизнес. – 2013. – № 4. – С. 68-69.
24. Шаповал Е. По восточной цене / Е. Шаповал // Бизнес. – 2012. – № 46 – С. 66-68.
25. Аграрний сектор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: agroua.net/news/news_42727.html.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2013 р.

* * *